

STUDIU ARHEOZOOLOGIC CU PRIVIRE LA MATERIALUL PROVENIT DIN ORAȘUL MEDIEVAL SIRET (SECOLELE XIV—XV)

DE

SERGIU HAIMOVICI, CARMEN TARCAN, GABRIELA AMAXIMOAIIE

Orașul Siret este situat în NE județului Suceava, pe malul drept al cursului superior al râului omonim, el fiind una din primele așezări urbane constituite în această zonă a spațiului carpato-nistran, întrucât era așezat pe traseul unui important ax comercial transcontinental ce unea Marea Baltică cu Marea Neagră. Probabil și de aceea a devenit cea de-a doua capitală a statului medieval moldovenesc, el fiind atestat pentru prima oară documentar, în această calitate, în anul 1370 în vremea domniei lui Lațcu (circa 1368—1374). Probabil că din această epocă datează și ridicarea bisericii Sf. Treime, cea mai veche construcție de piatră păstrată în oraș. În imediata apropiere a bisericii au fost executate în 1992 săpături arheologice cu caracter metodic, conduse de către Victor Spinei, care a evidențiat materiale din a doua jumătate a secolului XIV și prima jumătate a secolului XV. Resturile faunistice ce au fost descoperite în sectorul A ne-au fost încredințate pentru studiu, fapt pentru care-i mulțumim celui ce a condus săpăturile.

Materialul arheozoologic este reprezentat în totalitate numai din resturi osoase care se ridică la aproximativ 1300 fragmente din care au putut fi determinate un număr de 1057 deci peste 80%. Menționăm că materialul considerat ca „nedeterminabil” este alcătuit în totalitatea sa din resturi aparținând cu precizie grupului mamiferelor, dar datorită fragmentării sale excesive (doar așchii osoase, resturi mici de coaste și vertebre), nu a putut fi dus cu diagnosticarea până la nivelul de specie (deși este în mare parte evident că aproape în totalitate, el aparține genului *Bos*). Totodată, de la început trebuie să arătăm că nu existau deloc, între resturile descoperite, moluște (melei și scoici), dar nici pești sau eventual amfibieni și reptile. Pe lângă gruparea mamiferelor au mai fost evidențiate doar câteva resturi aparținând păsărilor. Astfel au putut fi determinate speciile trecute în lista alăturată.

Menționăm că pentru mamiferele domestice, speciile au fost așezate în ordinea frecvenței lor, iar pentru mamiferele sălbatice conform sistematicii.

De asemenea, trebuie făcută remarcă, chiar de la început, că întregul material descoperit este alcătuit din resturi menajere, dată fiind fragmentarea sa, modul în care au fost rupte și secționare resturile osoase arătând clar că provin mai ales în urma tranșării; de asemenea că nu s-a făcut

Lista speciilor determinate

Aveș		<i>Gallus domest.</i> (găina domestică). <i>Anser domest.</i> (g. sca domestică). Aves—rest nedeterminat ca specie.
	A. domestice	<i>Bos taurus</i> (taurinele). <i>Sus scrofa domest.</i> (porcinele). <i>Ovis aries</i> (ovinele). <i>Capra hircus</i> (caprinele). <i>Equus caballus</i> (calul). <i>Canis familiaris</i> (câinele). <i>Felis domest.</i> (pisica).
Mammalia	B. sălbatice	<i>Ursus arctos</i> (ursul). <i>Canis lupus</i> (lupul). <i>Sus scrofa ferrus</i> (mistrețul). <i>Cervus elaphus</i> (cerbul).

de către populația umană nici o selecție prealabilă înainte de a fi aruncate (acest lucru apare evident considerând mai ales speciile ce prezintă multe resturi — mai cu seamă taurinele — unde se găsește toate părțile osoase, prin frecvență, în proporțiile caracteristice ca normale pentru scheletul unui mamifer artiodactil). Au fost găsite și câteva fragmente ce poartă urme de prelucrare, fiind deșeuuri de la pregătirea unor unelte sau obiecte din os, cât și unele piese cu patologice osoase, asupra cărora nu vom insista însă în studiul nostru.

Materialul ce ne-a fost pus la dispoziție a fost descoperit în opt locuințe, două grupi și direct în șanțurile săpăturii, împreună cu material arheologic din aceeași epocă. Vom prezenta repartitia resturilor descoperite, pe specii, în fiecare din aceste formații, deși se va vedea că doar după locuința 1, care are cel mai mult material osteologic, frecvența speciilor se poate considera ca sigură (având acoperire statistică), în toate celelalte repartitia lor (mai ales pentru speciile cu frecvență mică) trebuind să fie considerată aleatorie, dar în mare, păstrându-se cam aceeași ca în locuința 1. De aceea în studiul nostru ulterior nu am considerat materialul pe complexe, ci ca un tot, amestecându-l, evidențiind astfel caracteristicile somatoscopice și biometrice ale fiecărei specii în parte, cât și frecvența generală a fiecăreia dintre ele.

Tabelul 1

Repartitia speciilor descoperite pe locuințe, grupi și în stratul de cultură

	Locuințe								Grupi		Strat cultură	Total
	L ₁	L ₂	L ₃	L ₄	L ₅	L ₆	L ₇	L ₈	G ₁	G ₂		
<i>Bos taurus</i>	405	57	30	37	49	42	26	23	45	25	30	778
<i>Sus scrofa domest.</i>	96	2	3	6	9	11	16	2	12	8	9	174
Ovicaprinac	34	6	1	4	6	4	3	1	2	—	4	65
<i>Equus caballus</i>	9	2	—	2	5	—	—	—	2	1	—	21
<i>Canis familiaris</i>	8	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	9
<i>Felis domest.</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
<i>Ursus arctos</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
<i>Canis lupus</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
<i>Sus scrofa ferrus</i>	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	3
<i>Cervus elaphus</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
<i>Gallus domest.</i>	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
<i>Anser domest.</i>	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
<i>Aves nedet.</i>	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Total	556	67	34	49	69	58	50	26	62	34	52	1057

Păsările. Doar trei fragmente provin de la acest grup de vertebrate (0,29% din material). Pentru un tibiotars, ce aparține unei păsări de talie mai mare decât cea a găinii, nu s-a putut stabili diagnoza specifică. Un rest provine de la găina domestică, și anume un fragment cu epifiza inferioară ușor deteriorată a unui tibiotars de matur care are lărgimea de 8 mm, arătând un individ de talie mică, probabil găina având această talie, ca de altfel și congenerii ei din alte stațiuni medievale. Gâsca, care este aproape sigur domestică (și nu un exemplar sălbatic de pasaj, ce s-ar fi putut găsi în lunca Siretului), dată fiind și talia sa, este evidențiată doar printr-un tibiotars ușor deteriorat în partea sa superioară, având lungimea de 135 mm, iar epif. super. cu lărgimea de 23 mm.

Mamiferele. Acest grup prezintă 1054 resturi (99,71% din materialul determinat), la care se adaugă și fragmentele osoase socotite „nedeterminabile”, întrucât nu s-a putut stabili pentru ele diagnoza specifică. Ele provin aproape în totalitate de la cinci specii domestice, cele mai comune din șeptel, la care se adaugă câinele și pisica ce nu au o importanță economică directă; există și specii sălbatice, dar reprezentate doar prin câte 1—3 fragmente.

A. Mamiferele domestice. Taurinele. Acestea au frecvența cea mai înaltă: 778 fragmente, găindu-se de aceea toate părțile scheletului. Există și piese întregi, coarne, un radius, dar mai ales un număr mare de metapodale cu ajutorul cărora se pot stabili caracteristici ca sexul și talia.

După câteva resturi de neurocraniu se poate constata că linia intercornuală este slab sau mijlociu convexă, iar fruntea apare în general dreaptă pe linia mediană. Coarnele sunt în general mici (vezi tabelul 2); unul, fragmentar, nemăsurabil, apare rugos, scurt și ascuțit, și credem că provine de la un mascul tânăr; tot unui mascul i-ar aparține și altul, tot rupt, cu circumferința de 170 mm. Celelalte sunt probabil toate de femele. Caracteristicile neurocraniului, caracterele morfologice și dimensionale ale coarnelor încadrează taurinele la tipul „brachyceros”. S-a găsit însă și un corn care face figură aparte: are lung. maximă de 195 mm, diam. mare de 58 mm, același diametru la cinci cm de bază este de 48 mm, diametrul mic de 50 mm, iar circumferința de 182 mm; morfologic

se observă cum se subțiază și se ascute repede către vârf; credem că el provine de la un mascul masiv, întrecându-le mult pe celelalte și de aceea nu l-am cuprins în variația și mediile calculate în tabelul 2.

Tabelul 2
Bos taurus. Măsurători (în mm)

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Corn	Lung. pe marea curbură	11	82—153	121,00
	Diam. mare bază	20	35—53	41,15
	Diam. mic bază	20	28—45	34,25
	Circumf. bază	20	110—170	130,1
	Indice aplatizare	20	70,73—95,00	83,37
Maxilar super.	Lung. molari	2	69; 74	
	Lung. M ²	4	27—30	28,50
Maxilar infer.	Lung. dinți jugali	5	124—(140)	130,6
	Lung. molari	5	85—(95)	88,2
	Lung. M ₃	7	(33)—39	36,42
Omoplat	Lung. max. cap artic.	9	57—65	61,44
	Lung. cavit. artic.	9	48—57	51,66
Humerus	Lung. min. gât	8	42—60	48,25
	Lărg. epif. inf.	4	71—75	72,25
Radius	Lărg. supr. artic. inf.	5	66—71	68,00
	Lărg. epif. sup.	5	74—82	77,00
	Lărg. supr. artic. sup.	5	68—75	71,00
	Lărg. epif. infer.	9	63—78	68,77
Coxal	Lărg. supr. artic. inf.	9	57—71	63,66
	Diam. acetab.	2	63; 65	
Tibia	Lărg. epif. inf.	9	50—57	54,22
	Lărg. supr. artic. inf.	10	48—54	49,80
Calcaneu	Lungimea maximă	5	115—120	118,4
	Lărgimea maximă	3	36—42	38,33
	Lungimea maximă	8	56—63	58,87
Astragal Centrotars	Lărgimea trochleei inf.	8	34—39	37,12
	Lărg. maximă	3	44—46	45,00
Metacarp	Lărg. epif. sup.	23	43—62	51,34
	Lărg. epif. inf.	22	48—68	52,81
Metatars	Lărg. epif. sup.	31	38—52	43,41
	Lărg. epif. inf.	27	45—58	50,77

Din calculul taliei după metapodale, conform cu coeficienții lui Tzalkin, ea apare destul de joasă (mai scundă după metacarpe decât după metatarse), cu o medie generală de 1118,90 mm, dar trebuie avut în vedere faptul că ea a fost obținută pe o populație alcătuită aproape în exclusivitate din femele (dacă am face media numai după femele ea este foarte apropiată de cea generală: 1104,02 mm). Este foarte probabil că o cotă mai mare de masculi, și în special de castrați, ar ridica, cu o câțime, poate chiar relativ însemnată, înălțimea medie la greabăn; pe un radius întreg, cu lungimea maximă de 293 mm — deci mare —, conform coeficienților lui Matoles, se aproximează o talie de 1260 mm, dar este posibil ca acest os să provină de la un castrat și astfel, să nu fie cu totul semnificativă. Tabelul 2 (dar și aici probabil măsurătorile s-au executat pe material provenit predominant de la femele) ne arată de asemenea că vitele de la Siret erau de talie mică, ca de altfel toate taurinele din așezările medievale, care sunt reprezentate încă printr-un tip primitiv neameliorat, scund și cu o mare variabilitate individuală, lipsit așadar de omogenitate¹.

În ceea ce privește vârsta de sacrificare, considerând perioada apariției diversilor dinți jugali și apoi eroziunea lui M₃, doar 14,28 % dintre indivizii la care ea s-a putut stabili sunt nematuri (deloc viței miei, ei doar tineret și adulți), iar 85,71 % sunt maturi, vârstele între 5—7 ani și 7—10 ani fiind cele mai frecvente, dar găsindu-se și exemplare bătrâne; sacrificarea se făcea așadar mai cu seamă în plin optim de exploatare zootehnică. Având în vedere prezența pe diafiza oaselor lungi a discului de creștere putem evidenția clar lipsa sau penuria vițelilor, a tineretului și chiar a adulților. Astfel discul nu mai este evident la nici una din cele 56 falange I; se știe că el se închide la acestea cam la 1—1/2 ani. Din 56 epifize inferioare de metapodale, el se mai observă abia la două, dispariția sa făcându-se între doi și 2 1/2 ani; dintre 21 calcaneu, tuberculul, care se prinde la corpul osului în jurul vârstei de trei ani, se mai găsește desprins doar la două exemplare.

¹ S. Haimovici, I. Cojocaru, în *ArchMold*, XI, 1987, p. 262; S. Haimovici, în *Anexe la E. Neamțu, V. Neamțu, S.*

Gheptea, *Orașul medieval Baiu în secolele XIV—XVII*, Iași 1980, p. 270; S. Haimovici, în *AMM*, sub tipar.

Tabelul 3
Bos taurus. Metapodalele : Lungimea, sexul și înălțimea la greabăn (în mm)

A. seria metacarpelor					
Lung. max.	sex	înălț. greabăn	nr.	var. înălț. greabăn	Media
168	f.	1004,6	15	1004,6 1173,1	1091,58
170	f.	1016,6			
173	f.	1034,5			
(175)	f.	1046,5			
176	f.	1052,4			
179	f.	1070,4			
180	f.	1076,4			
180	f.	1076,4			
182	f.	1088,3			
183	m.	1141,9			
187	f.	1118,2			
188	m.	1173,1			
190	f.	1136,2			
195	f.?	1166,1			
196	f.?	1172,8			
B. seria metatarselor					
Lung. max.	sex	înălț. greabăn	nr.	var. înălț. greabăn	Media
201	f.	1073,3	14	1084,0 1304,9	1148,17
203	f.	1084,0			
206	f.	1100,0			
209	f.	1117,0			
210	f.	1121,4			
211	f.	1126,7			
211	f.	1126,7			
214	f.	1142,7			
215	f.	1148,1			
216	f.?	1153,4			
217	f.?	1158,7			
220	m.	1227,6			
223	f.?	1190,8			
239	m. castr.	1304,9			

Tabelul 4

Bos taurus. Repartiția, conform metapodalelor, a sexelor în populația matură de la Siret

Sexul	nr. indivizi	%
femel	25	86,20
mascul	3	10,34
mascul castrat	1	3,44
Total	29	

Epifiza inferioară a radiusului care se alipește diafizei cam la patru ani, a fost găsită desprinsă doar la două, din cele nouă existente.

Porcinele. Ele se aranjează pe locul al doilea în ordinea frecvenței, cu 174 resturi, cu mult după taurine. Materialul apare foarte fragmentar, dar se găsesc aproape toate părțile scheletului, predominând, ca de obicei la această specie, maxilarele cu dinți și dinți dispași, dar există și un număr relativ mare de fragmente de humerus. Aproape o treime din piese au putut fi măsurate, cifrele metrice fiind trecute în tabelul 5.

În cadrul resturilor cu craniul neural se poate observa că regiunea nucală a acestuia apare cu o oblicitate relativ puternică amintind situația existentă la strămoșul sălbatic — mistrețul; de asemenea pe un fragment de craniu facial, cu suturile încă neobliterate, se observă bine conturul osului lacrimal, care este relativ alungit-oblong, având lungimea de 43 mm, iar înălțimea de doar 19 mm, arătând același caracter de primitivitate. Pentru maxilarul inferior, prin măsurarea simfizei mandibulare și chiar a șirului de dinți se poate constata existența unui bot încă puternic alungit

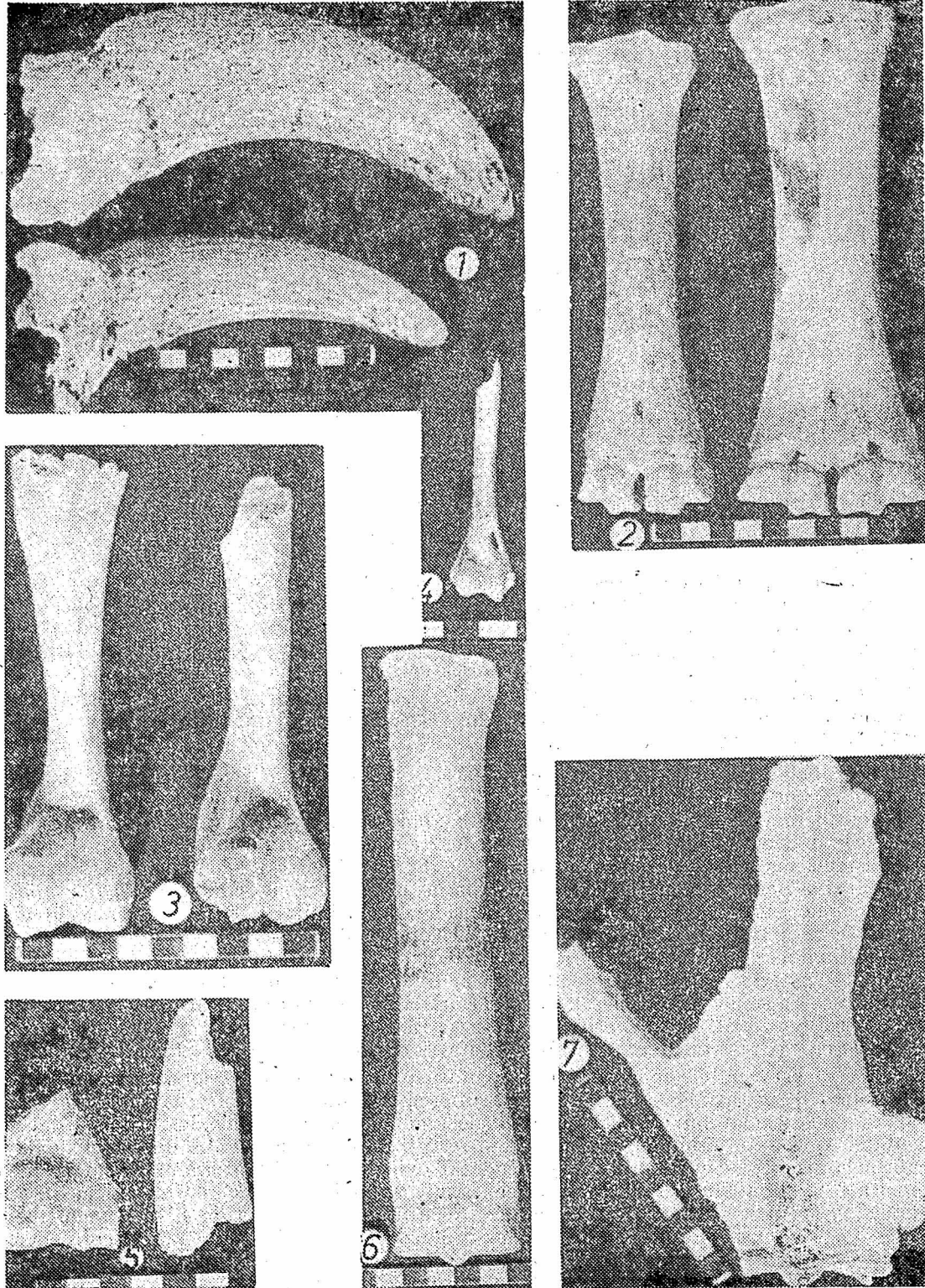

Fig. 1.1. *Bos latrus*, coarne: sus, mascul; jos, femelă; 2, *Bos latrus*, metacarpe: stânga, femelă; dreapta, mascul; 3, *Sus scrofa domestica*, humerus fragmentar; 4, *Felis domestica*, humerus fragmentar; 5, *Ovicaprinac*, stânga, humerus fragmentar de *Ovis*; dreapta, corn fragmentar de *Capra* femelă; 6, *Equus caballus*, metacarp; 7, *Ursus arctos*, omoplat fragmentar.

Tabelul 5

Sus scrofa domest. Măsurători (în mm)

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var	M
Maxilar super.	Lung. molari	3	61—66	63,00
	Lung. M ³	8	27—32	29,50
	Lung. simfizei	12	57—83	67,50
Maxilar infer.	Lung. molari	7	61—69	65,10
	Lung. M ₃	12	28—37	32,08
	Lung. cap artic.	1	30	—
Omoplat	Lung. supr. artic.	1	27	—
	Lărg. min. gât	1	21	—
	Lărg. epif. inf.	8	34—40	36,37
Humerus	Lărg. supr. artic. inf.	8	26—35	29,50
	Lărg. epif. sup.	3	27—28	27,33
Radius	Lărg. supr. pt. radius	6	17—24	20,00
Cubitus	Diametru acetab.	5	29—33	31,40
Femur	Lung. maximă	1	(184)	—
	I. greabăn	1	(671,6)	—
	Lung. maximă	1	182	—
Tibia	Lărg. epif. sup.	1	(37)	—
	Lărg. epif. inf.	11	28; 25—30	26,90
	I. greabăn	1	713,4	—
	Lung. maximă	1	74	—
Calcaneu	Lărg. maximă	1	20	—
	Lungimea	1	36	—
Falanga I	Lărg. epif. sup.	1	19	—

și a unei dentiții, proporțional, relativ masive. Mai mult chiar, lungimea a două fragmente de simfize (adică a părții celei mai anterioare a mandibulei), cu dimensiunile de 83 și respectiv 80 mm, — deci foarte prelungi — ne face să apreciem că aceste resturi ar putea proveni de la femele de mistreț (lipsa restului maxilarului inferior și a dinților ce-i poartă neputându-ne da nici un indiciu asupra sexului și, totodată, a apartenenței precise la strămoșul sălbatic). Dacă mai adăugăm că pe baza a două oase lungi întregi s-a putut aprecia și talia indivizilor, care este relativ înaltă (deci ar exista un fel de gheb la nivelul greabănelui), asemănarea cu mistrețul și deci primitivitatea porcinelor de la Siret apare foarte clară.

Cifrele tabelului 5 arată un porc de talie relativ mică, iar datele consemnate mai sus, circumseriu un tip primitiv, evident neameliorat, ce păstrează multe din caracteristicile strămoșului sălbatic. Considerând existența fragmentelor de maxilare ce prezintă caninii (sau mărimea alveolelor acestora), ce au la porcine un dimorfism sexual foarte evident, s-a putut constata prezența a șapte femele și a nouă masculi, deci un raport între sexe de aproximativ 1/1. Vârsta de sacrificare s-a putut stabili și la porcine având în vedere apariția în timp a diverșilor dinți jugali, iar apoi a gradului de eroziune a lui M₃. Se evidențiază — considerând 17 indivizi — totala lipsă a purceilor mici și doar existența a trei tineri și adulți (17,64%). Toți ceilalți 14 (82,36%) sunt de acum maturi, având cel puțin doi ani sau întrecând uneori mult această vârstă, găsindu-se și exemplare cu dentiția foarte crodată (peste 8 ani) și chiar senili — un individ de circa 10—12 ani, cu un M₃ extrem de erodat. Sacrificarea se făcea, în general, în jurul vârstei de doi ani (mergând până la trei ani), fenomen caracteristic pentru tipurile primitive, care aveau o creștere mult mai înceată decât rasele ameliorate actuale (tipuri tardive), atingând greutatea optimă cam la doi și chiar trei ani.

Ovicaprinele. Cornutele mici sunt reprezentate printr-un număr relativ redus de fragmente osoase și anume 65 resturi. Se știe că diagnoza diferențială între genurile *Ovis* și *Capra* este foarte anevoioasă, uneori chiar imposibilă pentru unele segmente osoase, mai ales atunci când ele sunt fragmentare. Am putut stabili cu precizie că opt resturi provin de la *Ovis* și doar trei de la *Capra*, deci caprinele au o frecvență mult mai joasă decât ovinele. Restul materialului aparținând cornutelor mici a fost trecut în grupul artificial constituit al „ovicaprinelor” ce nu există în realitate, aceasta mai ales pentru a executa — acolo unde este posibil — măsurători pe diverse segmente osoase. Lipsesc cu totul resturi semnificative de craniu; de asemenea s-a găsit doar un corn foarte fragmentar de *Capra*, femel, nemăsurabil, care ar fi de tip „prisca”. Toate acestea fac să nu putem da nici o caracteristică morfologică și rasială a celor două genuri de cornute mici. În tabelul 6 s-au trecut puținele măsurători ce s-au putut executa.

Datele rezultate din măsurători fiind puține, apar aproape cu totul neesențiale. Se pare însă că atât ovinele cât și caprinele erau relativ mărunte; lipsa unor oase lungi întregi face imposibilă calcularea înălțimii la greabăn și deci, aflarea taliei lor. În ceea ce privește vârsta de sacrificare

Tabelul 6

Ovicaprinae. Măsurători (în mm)

Segm. osos	Dimensiuni	Ovis			„ovicaprine”			Capra	
		Nr.	Var.	M	Nr.	Var.	M	Nr.	Var.
Maxilar infer.	Lung. maximă				1	162			
	Lun. dinți jugali				2	69; 76			
	Lung. molari				2	49; 53			
	Lung. M ₃				6	21-29	24, 33		
Omoplat	Lung. cap artic.				2	28; 31			
	Lung. supr. artic.				3	(22)-25	23, 33		
	Lărg. min. gât				3	21-22	21, 33		
Humerus	Lărg. epif. inf.	3	32-35	33				1	33
	Lărg. supr. artic. inf.	3	30-34	31, 66				1	31
Radius	Lărg. epif. sup.	1	(30)						
	Lărg. supr. artic. sup.	1	(29)						
Coxal	Lărg. epif. inf.	1	(28)						
	Diam. acetabular	1	28		1	30			
Tibia	Lărg. epif. inf.				3	26-29	27, 00		
Astragal	Lung. maximă							1	29
	Lărg. troch. inf.							1	18

se constată, după opt maxilare cu dinți, că nu există nici tineri nici adulți, ci doar maturi, la care M3 are diferite grade de eroziune, începând de la deloc erodat (deci circa doi ani) până la o erodare foarte puternică (peste 7-8 ani); cei mai mulți dintre indivizi au între 3 și 7 ani, sunt deci tăiați în perioada optimului economic zootehnic.

Calul. Această specie are relativ puțin material osos, doar 21 resturi, dar aparținând totuși la diverse segmente osoase, inclusiv maxilare și dinți izolați. Ele apar însă la fel de fragmentare ca la toate celelalte specii domestice studiate mai sus, existând doar un singur os lung întreg: un metacarp. Este însă greu de precizat dacă era sau nu folosit în alimentație, vârstele stabilite după dentiție variind de altfel și ele relativ mult: astfel, există un molar inferior încă neieșit din alveolă aproximând o vârstă de circa 2 1/2 ani; molari superiori cu erodare mijlocie și puternică adică de vreo 6-7 și respectiv 10-12 ani; molar inferior a cărui erodare dă tot o vârstă de vreo 6-8 ani; un fragment de maxilar superior cu premolarii „in situ”, care după erodare ar avea o vârstă în jur de 10-12 ani. Lipsesc cu totul resturi de craniu neural și facial care ar putea aduce precizări asupra unor caractere rasiale. Cei câțiva dinți jugali superiori arată un protocon relativ mic și scurt, cât și plisarea smaltului insulelor relativ slabă. Măsurătorile pe resturile fragmentare nu spun nici ele mare lucru (vezi tabelul 7), arătând doar că nu suntem în fața unui cal mic.

Tabelul 7

Equus caballus. Măsurători (în mm)

Segment osos	Dimensiuni	
Maxilar super.	Lung. premolari	105
	Lung. cap artic.	96
	Lung. supr. artic	57
Omoplat	Lărg. min. gât	70
	Lărg. epif. inf.	75
Radius	Lărg. supr. artic. inf.	62
	Lungimea maximă	82
Falanga I	Lărg. epif. super.	52
	Lărg. min. diaf.	36
Metapodale	Lărg. epif. inf.	48; 51

Măsurătorile executate pe metacarpul întreg — ce este ușor deteriorat — aduc mai multe precizări, putându-se calcula talia și indicele de gracilitate. După scara Brauner indicele de gracilitate are o valoare submijlocie, deci extremitățile membrelor apar relativ gracile, iar talia de circa 1,40 m poate fi socotită ca înaltă, pentru caii din evul mediu.

În cele ce urmează ne vom opri asupra celor două specii fără importanță economică directă, prima — câinele — găsit în așezările din regiunile noastre încă din mezolitic, iar a doua — pisica domestică — ce-și face apariția la noi, în sudul țării, abia în La Tène, dar pe care romanii au răspândit-o în întreaga Dacie și care probabil se găsea în toate așezările medievale.

Tabelul 8

Equus caballus. Măsurători pe metacarpul întreg (în mm)

Lung. maximă	225
Lung. laterală (K)	218
Lărg. epif. sup.	—
Lărg. epif. inf.	47
Lărg. min. diaf.	33
Indice gracilitate	14,66
Înălț. greabăn	1307,38

Căinele. Această specie este reprezentată la Siret doar prin 9 resturi, toate fragmentare, încât nu s-au putut executa decât foarte puține măsurători; numai câteva lărgimi ale epifizelor oaselor membrelor, cât și dimensiunile luate la un axis; nu putem astfel de deloc relații asupra morfologiei și evalua talia exemplarelor găsite, dar par a exista atât indivizi mici, cât și mari. Humerus — lărg. epif. inf. 25 mm; Cubitus — lărg. supr. artic. pt. radius 18; 20 mm; Axis — lung. cu apofiza odontoidă 44 mm; lung. maximă a corpului 33 mm.

Pisica. Ea are doar un singur rest, și anume un humerus fragmentar căruia i s-a putut măsura lărgimea epifizei infer. = 16 mm, arătând astfel că osul provine de la un exemplar domestic și nu de la pisica sălbatică (*Felis sylvestris*).

B. Mamiferele sălbatice. Ele sunt reprezentate prin cele patru specii trecute în lista mamiferelor determinate în materialul arheozoologic de la Siret. Cantitatea resturilor lor este minimă: în total șase fragmente osoase. Trebuie să arătăm că în afară de lup, care este o specie eurioacă, toate celelalte trei: ursul, mistrețul și cerbul au o stenocicie foarte avansată fiind animale tipice ale biotopului „de pădure”.

Ursul. Specia este reprezentată printr-o singură piesă osoasă, un omoplat fragmentar, care prezintă o parte a corpului său destul de masiv, dar nu și capătul articular, încât nu a putut fi măsurată; prezența sa la Siret se găsește în afara limitei ariei sale derăspândire pericarpatică actuală.

Lupul. S-a găsit de la această specie tot un fragment de omoplat, care prezintă intactă porțiunea articulară ce a putut fi măsurată: lung. cap artic. = 38 mm, lung. supr. artic. = 34 mm, lărg. min. gât = 30 mm.

Mistrețul. Are trei fragmente osoase și anume doi canini inferiori de masculi, relativ gracili și un fragment reprezentând o parte a olecraniului cubitusului; ar exista probabil doi indivizi diferiți. Menționăm că la aceste resturi am mai putea adăuga poate două fragmente de mandibule reprezentând simfizele, cu lungimea acestora de 83 și respectiv 80 mm, pe care le-am trecut la porcine, dar care ar putea proveni de la femele de mistreț, ridicând astfel resturile la cinci și numărul indivizilor la patru.

Cerbul. Este reprezentat printr-o ruptură de metatars, la care există epifiza superioară, a cărei lărgime este de 39 mm; probabil și această specie se găsește la Siret în afara limitei ariei sale de răspândire pericarpatică actuală.

★

După ce am trecut în revistă caracteristicile materialului arheozoologic descoperit prin săpăturile executate în orașul medieval Siret, considerând sub diferite aspecte somatoscopice și biometrice, fiecare specie în parte, să urmărim mai îndeaproape, prin intermediul cunoștințelor ce le-am câpătat despre ele, cât și prin calcularea frecvenței lor, implicarea acestora în circumscrierea unor particularități economico-sociale ale populației umane ce trăia în Siretul medieval de la sfârșitul secolului XIV și începutul celui de al XV-lea.

Așa cum am văzut nu există deloc resturi de moluște, deși râul Siret și pârâul Negostina, care străbat orașul, reprezentau un biotop unde desigur se găseau specii de scoici ale genului *Unio*; câmpurile și crângurile umede ce mărgineau malul Siretului nu puteau să nu fie, cel puțin sporadic, pline de melci din genul *Helix*. Locuitorii probabil că nu agreau aceste moluște și culesul lor nu se executa (de altfel culesul moluștelor are în perioadele mai recente, chiar ale preistoriei, mai mult un rol gastronomic, deoarece, pentru a avea o importanță economică oarecare, de furnizare a unei câtimi de proteine animale, aceste viețuitoare ar trebui adunate cel puțin cu miile, dacă nu cu zecile de mii, având în vedere talia lor specifică extrem de mică în regiunile noastre).

Este interesant că nu apar deloc resturi osoase de la pești teleosteeni, care nu puteau să nu existe în râul pe atunci nepoluat; aceasta cu atât mai mult cu cât, conform canonului ortodox, există anumite zile din an, când este obligatoriu să se consume pește. Nu se poate ca toate aceste resturi, uneori într-adevăr relativ destul de mici, să se fi distrus complet în pământ, fără a lăsa absolut nici o urmă (lucru care nu s-a întâmplat nici în alte așezări medievale, situate pe malul unor ape deloc mari)². Este oare sigur că nici măcar sporadic nu se practica pescuitul, sau

² Idem, în *AMM*, sub tipar.

poate mai degrabă că în zona săpată de arheologi, din întâmplare, nu au apărut resturi ale peștilor? Pescuitul, este posibil să fi avut doar un caracter cu totul sporadic, în Siretul medieval peștii neconstituind o sursă de proteină animală. Săpăturile ulterioare vor elucida probabil problema.

Există și un rest al unei păsări sălbatice (specia nu a putut fi determinată de noi), deci prinderea (de fapt vânatoarea) păsărilor sălbatice se practica și ea, sporadic. În ceea ce privește păsările domestice (folosirea lor trebuie să fie trecută de fapt la creșterea animalelor), cele două resturi, unul de găină și altul de găscă (aceasta din urmă avea condiții optime de viațuire, fără a fi necesar să fie hrănită în gospodărie, pe malul Siretului și chiar a pârâului ce străbate orașul), arată clar că locuitorii din așezarea medievală nu apreciau deloc creșterea lor și ele nu constituiau deci o sursă de proteine animale de luat în seamă, mai ales că și talia specifică a acestora este tot foarte mică raportată la cea a mamiferelor din șeptel. Pentru a fi competitive trebuiesc de asemenea folosite într-un număr foarte mare de exemplare, deci să se practice o creștere intensivă a lor (ca în epoca contemporană). Dar să nu uităm că găscă, dar mai ales găina, sunt și producătoare de ouă (ce nu pot fi înlocuite prin produsele date de mamiferelor domestice) și apare astfel clar că acestea nu erau aproape deloc folosite în meniurile populației medievale de la Siret.

Mamiferelor reprezintă, așa cum am văzut chiar de la început peste 99% din materialul osos determinat și este clar că doar ele alcătuiau sursa de proteine animale destinată acoperirii necesităților locuitorilor orașului medieval. Să urmărim de aceea îndeaproape frecvența lor (lăsând oarecum la o parte lupul, câinele și pisica) și să vedem raporturile ce există între furnizorii de proteine animale și între cele două ocupații, generatoare ale acestora : creșterea animalelor (mamiferelor) domestice și vânatoarea.

Tabelul 9

Frecvența în fragmente și indivizi prezumați a speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi prezumați	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	778	73,81	33	39,29
<i>Sus scrofa domest.</i>	174	16,50	24	28,58
<i>Ovicaprinac</i>	65	6,16	11	13,09
<i>Equus caballus</i>	21	1,99	6	7,14
<i>Canis familiaris</i>	9	0,85	4	4,76
<i>Felis domest.</i>	1	0,10	1	1,19
<i>Ursus arctos</i>	1	0,10	1	1,19
<i>Canis lupus</i>	1	0,10	1	1,19
<i>Sus scrofa ferrus</i>	3	0,29	2	2,38
<i>Cervus elaphus</i>	1	0,10	1	1,19
Total	1054		84	

Considerând tabelul 10 apare clar rolul extrem de mic jucat de vânatoare în procurarea de proteine animale. Desigur că ursul (care este socotit un carnivor comestibil) cât și cele două artiodactile : mistrețul și cerbul sunt, toate trei, specii de talie mare, și prin vânarea lor se câștigă o oarecare cantitate de proteine, dar ponderal ea este, în cazul de față cu totul neglijabilă, dat fiind faptul că provine doar de la patru indivizi. Poate animalele sălbatice vâdate erau mai importante la Siret prin subprodusele lor : blană, piei, coarne, chiar oase ; totuși trebuie să considerăm că vânatoarea, cu excepția lupului care era desigur mai degrabă urmărit pentru stricăciunile pe care le producea ca prădător (poate și ursul, în parte, trebuie pus în aceeași categorie), avea un caracter alimentar și se exercita credem mai curând ca un divertisment decât ca o necesitate stringentă, în măsura în care cele două carnivore nu aduceau pagube. Putem considera că singura ocupație care acoperea cu adevărat necesarul de proteine animale pentru populația umană din Siretul medieval era creșterea mamiferelor domestice.

Tabelul 10

Cota parte a mamiferelor sălbatice în cadrul speciilor de mamifere

Mamifere sălbatice	Fragmente		Indivizi prezumați	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
	6	0,59	5	5,95

Aşa cum reiese din tabelul 9 pe locul întâi se găsesse taurinele atât prin frecvenţă, cât şi prin talia lor specifică, mare. Aşa cum am văzut ele erau ținute cu precădere pentru anumite scopuri utilitare şi abia ulterior erau sacrificate, în general, mult după atingerea maturităţii. Putem cunoaşte care era scopul principal al folosirii lor : dată fiind preponderenţa covârşitoare a femelelor (vezi tabelele 3 şi 4) — chiar dacă la seria metacarpelor, cele cu lungimea de 195 şi 196 mm, ar proveni nu de la vaci, ci eventual de la castraţi, iar la seria metatarselor, femelele trecute cu sennul întrebării ar putea fi masculi, întrucât oasele respective sunt relativ masive — nu se modifică în principiu situaţia, fiind evident că taurinele erau ținute chiar după vârsta de zece ani pentru producerea de lapte (şi desigur pentru derivatele rezultate din acesta). Deşi prin lapte şi derivatele sale se acoperea o parte din cantitatea de proteine, dar şi de grăsimi de origine animală, odată cu sacrificarea, ele aduceau încă o cotă foarte înaltă de proteine — peste jumătate din întregul necesar — care se însuma primelor. Numărul masculilor din cirezile de cornute mari, mature, îl considerăm normal, dar este aproape şocantă penuria castraţilor, care a fost constatată de altfel şi în alte aşezări oraşeneşti feudale³; probabil că pentru căruşie şi diferite alte munci nu se foloseau aproape deloc boii, ci eventual caii.

Porcinele se situează pe locul secund — ele fiind direct furnizoare de carne şi grăsime — necercându-se şi pentru alte utilităţi; frecvenţa, dar şi talia lor, evident mai joasă (prin volum cam de trei, chiar de patru ori în raport de un taurin), face ca ele să dea prin tăiere o cantitate de proteine şi grăsime cu mult mai mică decât cornutele mari, acestea fiind deci mult mai importante în furnizarea de proteine animale decât porcinele, carnea de vită fiind deci preferată de locuitorii oraşului medieval Siret, în raport cu cea de porc.

Ovicaprinele ocupă un loc cu totul minor în economie prin frecvenţă dar şi prin talie. Erau ținute şi ele în primul rând pentru diverse scopuri utilitare, probabil mai întâi lapte (şi evident derivatele sale), iar ovinele, mai numeroase decât caprinele, şi pentru lână. Cantitatea de carne rezultată prin tăierea lor juca un rol foarte mic în necesarul de proteină animală; fiind sacrificate în foarte mare măsură la vârste relativ înaintate, desigur că şi carnea acestora era puţin apreciată şi folosită poate doar de populaţia săracă.

Trebuie să ne oprim asupra calului. Aşa cum am arătat nu putem preciza dacă era sau nu întrebuinţat în alimentaţie. Dacă se executa tăierea acestuia, cantitatea de proteine pe care o oferea (dată fiind talia specifică foarte mare a sa) o întrecea cu mult pe cea provenită de la cornutele mici; poate şi carnea acestei specii era consumată de o anumită categorie a locuitorilor, eventual de săracime. Este mai important de insistat asupra scopului său ca specie utilitară. Era precis folosit pentru călărie — ne-o arată talia înaltă şi gracilitatea extremităţilor (cel puţin a unora dintre indivizi) — dar şi pentru tracţiune şi alte diferite munci (suplinind probabil penuria boilor).

Despre câine putem da doar puţine relaţii : se pare că existau indivizi mari (nu foarte mari) folosiţi probabil pentru pază, şi însoţitori ai cirezilor şi turmelor de cornute, dar probabil şi un tip de talie mică — câine de divertisment?

Pisica, credem, trebuie socotită mai degrabă o specie de divertisment, dar poate folosită şi pentru stărpirea rozătoarelor de casă, care în perioada medievală nu erau aşa de multe, neconstituind încă o plagă, ca situaţia din cadrul oraşelor contemporane, când rolul pisicii în eliminarea lor a devenit mai mult simbolic.

La sfârşit e bine să spunem şi ce putem afla prin intermediul resturilor speciilor sălbatice găsite cu privire la ambientul din jurul oraşului Siret. Astăzi se mai găseşte, în afară de lunca foarte îngustă ce însoţeşte râul omonim, doar pălcuri de pădure, dar în evul mediu existau împrejur masive păduroase de foioase, mari şi întinse, bine închegate şi, ca un corolar, existenţa în materialul nostru a cerbului, dar mai cu seamă a mistreţului şi ursului.

L'ÉTUDE ARCHÉOZOOLOGIQUE CONCERNANT LE MATÉRIEL PROVENU DE LA VILLE MÉDIÉVALE DE SIRET (XIVème — XVème SIÈCLES)

RÉSUMÉ

La ville de Siret est située au nord-est du département de Suceava sur le bord droit de la rivière homonyme. Les fouilles exécutées près de l'église „Sf. Treime” ont mis en évidence des restes datés de la deuxième partie du XIVème et de la première du XVème siècles. On a pu déterminer 1057 pièces provenus des oiseaux et surtout des mammifères (voir la liste). Pour chaque groupe et espèce on a fait un étude somatoscopique et biométrique (les tableaux 1—8), en établissant aussi l'âge de sacrifice; quand on a pu on a aussi établi le sexe, la hauteur au garrot et autres caractères. Finalement on donne les caractéristiques socio-économiques (voir les tableaux 9—10), les occupations de la population de la ville respective et même les caractères du milieu environnant.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. 1, *Bos taurus*, cornes: en haut mâle, en bas femelle; 2, *Bos taurus*, métacarpes: à gauche femelle, à droite mâle; 3, *Sus scrofa domesticus*, humerus fragmentaires; 4, *Felis domestica*, humerus fragmentaire; 5, *Ovicaprinae*, à gauche humerus fragmentaire d'*Ovis*, à droite corne fragmentaire de *Capra* femelle; 6, *Equus caballus*, métacarpe; 7, *Ursus arctos*, omoplate fragmentaire.

³ Idem, în *Ancora* la E. Neamţu, V. Neamţu, S. Cheptea, *op. cit.*, p. 272; idem, în *AMM*, sub tipar.